

СПОМЕН-МУЗЕЈ ТИТОВА РАДИОНИЦА У ФАБРИЦИ „ЈАСЕНИЦА“ АД У СМЕДЕРЕВСКОЈ ПАЛАНЦИ

У оквиру обележавања 40-годишњице доласка Јосипа Броза Тита на чело Комунистичке партије Југославије и 85-годишњице његовог живота, Скупштина општине Смедеревска Паланка донела је одлуку да се у вези са тим јубилејима обележи 50-годишњица боравка и рада Јосипа Броза у фабрици „Јасеница“ АД у Смедеревској Паланци — данас фабрици „Драгослав Ђорђевић Гоша“. У том циљу формиран је посебан одбор, који је на својој седници од 14. марта 1976. године одлучио да се у згради ове бивше фабрике отвори музеј и обележи радионица у којој је крајем 1926. и почетком 1927. године радио металски радник Јосип Броз.

Стварање и уређење Музеја поверено је Историјском музеју Србије и Републичком заводу за заштиту споменика културе. Концепцију и музејску поставку урадио је Миодраг Петровић, кустос Историјског музеја Србије, а пројекат поставке Ранко Финдрих, архитекта Завода. Рад на изложби отпочео је почетком јуна 1977, а Музеј је отворен 10. октобра исте године.

О настанку и раду Акционарског друштва „Јасеница“ и његове Фабрике вагона и гвоздених конструкција у Смедеревској Паланци није било ништа написано и објављено, те је то знатно отежавало израду концепције, а за музејску изложбу требало је обрадити релативно доста дуг период од 1923. до 1945. године. Веома су били оскудни и писани документи и подаци о раду Јосипа Броза у тој фабрици. Његова активност у Смедеревској Паланци обрађивана је у послератној дневној штампи опширније и детаљније, али у литератури и историографији знатно мање.

У току рада на концепцији прегледани су многи фондови архивске грађе, проучена је потребна литература и обављени разговори са многим радницима фабрике који су у њој радили између два рата и за време окупације. Том приликом посебна пажња била је посвећена политичко-историјском значају и васпитној улози будућег музеја. Жеља и намера аутора била је да на тематско-хронолошкој поставци прикаже борбу радничке класе и Јосипа Броза у фабрици „Јасеница“ АД између два рата (1923—1941) и учешће радника ове фабрике у револуционарном покрету Смедеревске Паланке и народноослободилачкој борби и револуцији од 1941. до 1945. године.

*

Осетивши могућност добре зараде и потребу за обновом возног парка железничких постројења у тек ослобођеној и ра-

том опустошеној земљи, група југословенских и француских капиталиста оснива 1923. године Акционарско друштво „Јасеница“. Одмах је отпочела и изградња фабрике у Смедеревској Паланци.

Прве радионице, постројења и бараке — раднички станове за фабрику — подигнути су у току 1923. и 1924. године на откупљеном имању капиталисте Јована Грнчаревића, који је био уједно и један од акционара Друштва. Капацитет фабрике на почетку рада био је поправка три вагона дневно, а тада је у фабрици радило 67 стручних радника.

У првим годинама свога деловања, фабрика „Јасеница“ била је технички слабо опремљена и рад у њој претежно је имао занатски карактер. Капацитети су јој били ограничени, а није имала довољно ни квалификоване радне снаге. У то време фабрика је била ангажована углавном на поправци теретних железничких вагона.

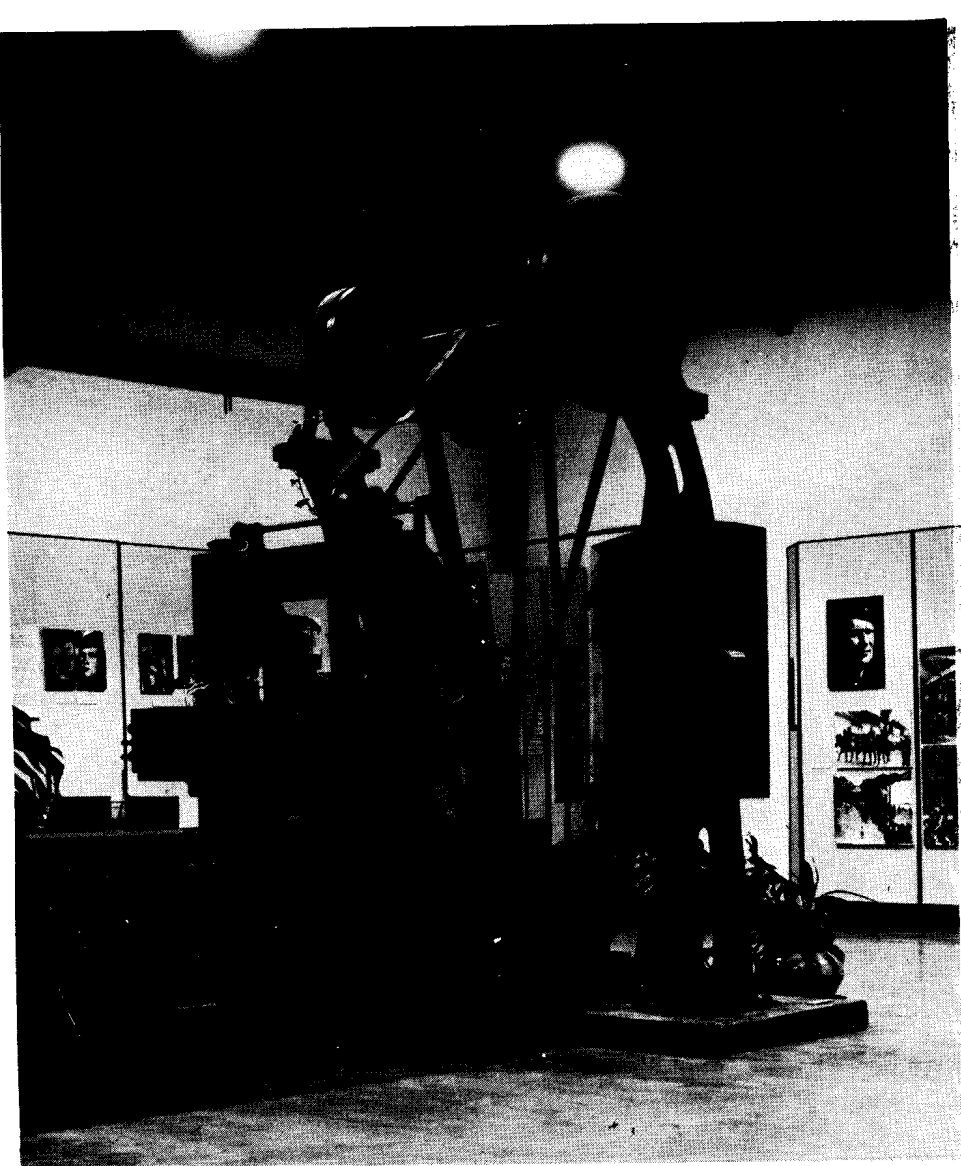
Животни и радни услови у фабрици „Јасеница“ АД, када је у јесен 1926. године ступио у њу да ради металски радник Јосип Броз, били су веома тешки. Радило се и до 16 часова дневно, а зараде радника биле су врло ниске. Права радника нису била поштована и на раднике је вршен притисак, јер је пред капијама фабрике стално чекала „армија незапослених“. Осетивши све то врло брзо, Јосип Броз устаје у одбрану права својих другова, те га они бирају за свог радничког повереника.

Ранија активност одлучног борца и комунисте Јосипа Броза наставља се и у Смедеревској Паланци. Његова иступања су запажена и он ради на оживљавању револуционарног радничког покрета у граду и фабрици. У свом допису *Из Смедеревске Паланке*, који је објављен у загребачком издању „Организованог радника“, марта 1927. године, Јосип Броз, између осталог, борбено поручује: „Ми, другови, треба да приступимо сви у своју борбену синдикалну организацију и да онда поведемо енергичну борбу против свирепе експлоатације незасите буржоазије.“ Због такве своје делатности, Јосип Броз је отпуштен са посла и марта 1927. године напустио је Смедеревску Паланку.

Са постепеним побољшањем услова за производњу и финансијском стабилизацијом, у фабрици се, тридесетих година, прелази на израду нових железничких вагона, теретних и путничких, инсталација и уређаја за железницу и руднике, авионских свећица за војно ваздухопловство, поправку авионских мотора и др. Мостовно одељење фабрике саградило је, од важнијих објеката, жичару Котор—Цетиње, мостове преко река Тамиш и Бели Тимок и железнички мост на прузи Метковић—Плоче.

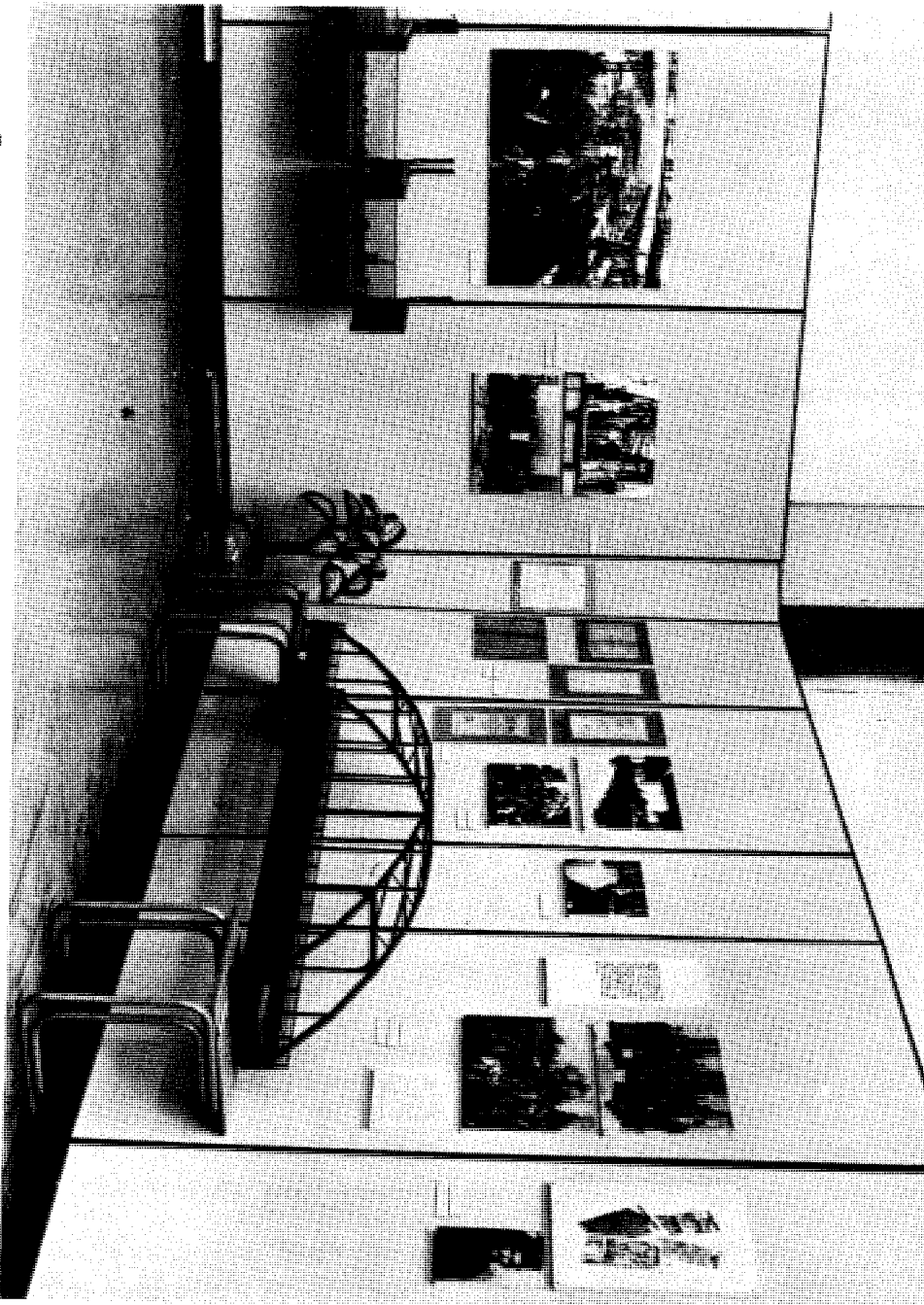
У периоду између два рата и за време окупације у фабрици су израђивани и трамваји, резервоари за нафту, авионски хангари, вагонети за руднике, пољопривредне машине и неке друге врсте сличних производа.

Непосредно пред априлски рат 1941. године, фабрика ради пуним капацитетом. Окупација земље није ништа изменила у раду Акционарског друштва и богаћење акционара се наставило.

Детаљ са изложбе: Машина на којој је радио Јосип Броз, металски радник
(1926/1927)

Деталъ са изложбе: Рад у фабрици и револуционарна активност радничке класе (1928)

Друштво је престало да ради и да постоји тек у ослобођеној земљи.

Са прерастањем фабрике у право индустријско предузеће све се више осећао борбени утицај радничке класе. Комунистичка партија Југославије, у борби за бољи економски и политички положај радника, делује у фабрици преко синдикалног пододбора металских радника, који је био врло активан. Притисак послодаваца стално је растао и односи између радника и управе фабрике су се заоштравали. Велики штрајк радника фабрике „Јасеница“ АД 1928. године трајао је 25 дана. Један радник је том приликом погинуо, али су радници извојевали поштовање својих права и испуњење захтева у том „крвавом штрајку“.

Прве групе радника ове фабрике ступиле су јула 1941. године у Други шумедијски партизански одред. После тешких борби 1941. и почетком 1942. године, велики број бораца и илегалца је погинуо или био стрељан од стране окупатора. Но и поред овога, партизанске акције у паланачком крају не престају за време окупације.

После ослобођења Смедеревске Паланке, радници ове фабрике раде са пуно одушевљења и пожртвовано за потребе фронта. Новембра 1944. године у фабрици је формирана прва партијска организација после ослобођења земље.

Најтежи део посла на овој изложби био је израда синопсиса. За тематско обликовање поставке ове изложбе било је потребно прикупити много разнородног оригиналног музејског материјала: машине, алат и производе фабрике „Јасеница“, затим документе, фотографије и други архивски материјал. Од предмета везаних за поједине догађаје, личности и друштвена збивања прикупљане су радничке књижице, легитимације, значке, књиге, брошуре, новине, часописи, леци, шапирографисани материјал и др. Од предмета који су припадали појединцима тражени су оружје, делови одеће и други лични предмети из тога времена.

Са прикупљањем експоната ишло је врло тешко због прилично дуге временске дистанце од догађаја које је требало музеолошки приказати, недостатка музејских тродимензионалних предмета, али и због кратког времена за истраживачки и прикупљачки рад. Због тога се морало прибећи многим реконструкцијама, при чему се водило рачуна о правом односу према оригиналном материјалу.

У току рада на овој изложби, аутор је имао подршку свих друштвено-политичких фактора у Смедеревској Паланци. Посебно су му помогли радници фабрике „Драгослав Ђорђевић Гоша“ у разним пословима на техничкој реализацији изложбе. Њихова помоћ је била драгоцену утолико више што је за постављање ове изложбе имао и сувише мало времена.